

A MAGYAR SAKUNTALA.

Sakuntala. Hindu dráma. — Irta: *Kalidásza.* — Fordította: *Fiok Károly.* Kiadja a Kisfaludy-társaság. Budapest, 1887. kis 8-rét.

Bal jóslatok gyakrabban szoktak teljesülni, mint rózsaszín remények. Nyilatkozatom, mely szerint: „nem . . . óhajthatni, hogy a szanszkrt irodalom remekét . . . Sakuntalát . . . elpocsékolja Nala fordítója“, az elsőbb rovatba tartozék és kétszeresen örvendek azon, hogy nem teljesült, mert „Sakuntalá“ nincs elpocsékolva és a fordítás legnagyobb részt türethetőbbnek ütött ki, mint a hogy reménylenem lehetett.

És miután egészben és általában igazságot szolgáltattam a fordítónak, azt hiszem nem bánom meg sem őt sem az igazságot, ha kijelentem, hogy a következőkben részletezendő javításokkal a mű tökélyesebb és megszorítás nélkül ajánlandó lenne s fordítói irodalmunkban számot fogna tenni. Azonban mivel egyfelől a criticusok egy része azt az eredményt már is elértnek látja, másfelől meg ford. a Budapesti Szemlében közlött mutatóvannal keltett észrevételeimet nem csak nem vette számba, hanem éppen „tücsök-bogárnak“ jellemezte, nem várhatom, hogy a nyers czukrot ezen-túl is raffinadenak ne nézzék. Hogy pedig biz' a nem éppen az, törekszem kimutatni.

Kezdjük a hangtanon.

A mi hibát ellene a Nala fordításában elkövetett, a mellett állhatatosan megmarad Sak. fordítója, sőt igazolni is iparkodik az „Egy. Phil. Közlöny“-ben. Lássuk miként.

1. „Nala“ bírálatában kifejtettem, hogy a szanszkrtban az *a* és *á* qualitative és quantitative különböző hangok és betűk levén, egyiket a másik helyett a transcriptiókban sem kell tenni. F. önkényesen cserélgeti össze, a mit én „helytelen és gondatlan trans-

criptio“-nak neveztem s okát a verselési kényelemben kerestem. A „helytelen“-t nem ismeri el f., a „gondatlan“-t nagy részt bevallja, s aztán „az okolást kibővíti azzal, hogy a változtatást főleg stylistikai okokból tette, jó hangzást és némi magyaros ízt keresve.“ Vajon ha valaki *Ótos* és *Éphialtés* helyett „*Otós* és *Éphi-altés*“-t írna, kimenthetné-e magát hasonló okokkal? Aztán, „magyarosabb izü-e „*Damajánti*“, mint '*Damajanti*'? Magyarabb-e *apadás*, *maradás*, *szaladás*, mint *alakja*, *agyara*, *madara*? Petőfy „korcsmárosnéjában olvassuk: „Messze lakom nem mehetek *ma haza*.“ És mi köze mindeniknek a „stylus“-sal? Bezzeg nem akadályozta meg a „stylus,“ hogy *Sakuntalá* ne legyen „*Sakuntala*“, a hová belehozza f. azt a monotonias *a*-t, melyet a *Damajanti*-ban perhorrescált.¹⁾ Nem is futja ki az az „okolás“ a *brahma* h. „*bráh-ma*“ és *brahman* h. „*brahmán*“ travéstálásokat, hanem új érvet keres nekik f. abban, hogy *brahma* paroxytonon s *brahman* oxytonon, a mi nem bizonyít, mert a hangsúlytannak az abc-jébe tartozik, hogy az accentusnak semmi köze a quantitással. Csodálkozom, hogy nem nevetett maga magán F. K., mikor azt a ferde mentegetődzést írta. Ellenben bizonyos az, hogy a szanszkrtban férfi név *a*-val és asszony név *a*-val nem végződik. és „*Sakuntala*“ olyan, mintha *Julia* helyett *Julius*-t, *Antonia* h. *Antonius*-t mondanánk. Ily viszony van az *i* és *í* végzetek közt is. *Vararucusi* férfi név, *Damajanti* leánynév. A Nalából 24 ily ferdített nevet jegyeztem ki és közöltem bírálatomban, melyekhez a jelen fordításban: „*Sakuntala*, *Sárngaráva*, *Ka-japa*, *Anaszúja*, (s mindjárt mellette a nem trávestált: *Prijamvadá*) *Visakha*“ és *Karabháka* járulnak. Erre csak azt feleli F. K., hogy „többet szolgáltatna vissza, de nem vesztegeti rá a szót.“²⁾ Szolgáltatathatna

¹⁾ Azzal is kívánja igazolni az *a* végbetűt. hogy „a magyarban nem ismerünk, következésképp nem is szeretünk *a* végű nevet.“ (E. Ph. K. Ápr. 426. l.) Czáfolni, mint okot, időpazarlás volna hanem hát miért írja annak ellére: „*Prijamvadá*“?

²⁾ Pedig „vesztegeti, mert szememre lobbantja, hogy én is hibáztam ezekben: *Dvájapajana*, *Manavadharmasásztra*, *Nalódája*, *Anaszúja*, *narasárdu-la*, *balé*, melyeket csak rossz akarat tulajdoníthat akár tudattanságnak, akár következetlenségnek. A *szutan*-t azonban „szutam“ helyett hibának sem ismerem el transcriptioban — minthogy a végbetű sem *m*, sem *n* tulajdonképp, hanem megkülönböztethetetlen uasalis hang. Az *au* diphthongust sem szük-

igen is, még pedig valamennyiét nyomdai kijavítatlan hibát, kivéve ezt: „*rádzsá*“, melyről azt írja, hogy „szarvas hiba“. „Mert — úgy mond — *rádzsá* ragos alak, jelesen pedig nom. sing.“ Ez annyi, mintha azt állítná, hogy *Horatius, Virgilius, Ovidius* sat. „szarvas hibák“ és így kell írunk: *Horác, Virgil, Ovid*.

Ezzel tisztába jöven, lépünk a *r* vocalisra. Azt állítottam és állítom, hogy:

1) Valódi *hangzó*: mert mind magára, mind mássalhangzókkal kapcsolatban szótagot alkot *kr* (csinál), *gr* (locsol), *gr̄* (nyel), *grh* = fog, *gr-ha* (ház), *trp* (gyönyörködtet), *drs* (lát), *prcs* (vegyir), *bhr* (visz, visel), *bhrt-ja(s)* (szolga), *vrđh* (növekedik), *vr-thá* (hiába), *srdzs* (bocsát, lök, terem), *srsti* (teremtény), *hrs* (örvend), *hr-da-ja* (szív). — 2) Mindezeket a mint írva van kimondhatja magyar száj is. Hány vásott magyar gyerek kiáltja a cigány után *krrr!* De még a német is, mert nem azt mondja a lovának: *hó!*, hanem: *pr!* 3) Tehát a sz. *r*-t *ri*-nek, s a *r̄*-t *rl*-nek mondani ki és így transcribálni hiba! 4) A cseh- és tót-nyelvekben, ha nem is írják nyelvtanaik, actualitér meg van és szintegy szótagot alkot a *r* vocalis. 5) Az európai nyelvtanárok, ha könnyitni

ség *áu*-nak transcribálni, mert *Augustus*-t és nem *Augusztrs*-t mondunk és írunk. Az *áu* kifordul a magyar ember szájából. Továbbat azt írja, „*Vrtra*, önalkotta termék.“ A biz'a, csak hogy az „ön“ nem Brassai, hanem a szedő, a *Vrtra* helyett szedte. Az én — (írás) hibám ellenben a „*mahátmanasz'*“, melybe a *t* vigyázatlanságból csúszott bé. Egyébaránt arra a captiosus kérdésre, hogy „miféle commentárja az a *Méghadútának*“ (nem *Meghad*.) „melyben *sarabha* es *mahátmanasz*“ (olv. jobb akarattal *mahámanasz*) „azonosítva vannak?“ nem én tartozom felelni, mert csak annyit állítottam, hogy „a *sarabha* név előfordul a *Méghadútában* is“, a mi igaz. Feleljen hát Böhlingk. „*Mahámanasz*. 3) m. a) *ein bestimmtes fabelhaftes Thier = çarabha*.“ (Pet. W. V. 643. h.) Azt is elmondom egy alkalommal, hogy „*mahátmanas*“ ámbár nálam hiba, de az alak meg van a szanszkrtban, mint meggyőző róla grammatika és lexikon és így rászedte F. K.-t a mindentudósága, midőn azt iratta vele, hogy »ilyen szó nincs az egész hindu irodalom körében.« Még azt is megemlítem, hogy „*szandzsnyá*“ -ban mint magyar olvasónak szánt transcriptioban nincs következetlenség, mert az *n* betű mássalhangzó előtt se nem dentalis, se nem palatalis vagy más a kimondásban, hanem határozatlanul kongó nasalis, mint ezekben: *Antal, angyal, handzsár, engem, ingem, bömből s más számtalanban*.

akartak a *r* vocalis kimondásán, jobban teszik vala, ha *ri* helyett *ir*-t írnak, mert szokatlan fülnek inkább hangzik ily formán. Tény az, hogy Kolozsvárt egy oda telepedett cseh zenész, a kinek *Trcka* volt a neve eredetileg, az egész város közönsége „*Tirczki*“-nak hívott.

Ezt a 6 pontot gúnnyal és sarkasmussal, mint F. K. kísértette meg, nem lehet megczáfolni. Hanem egy dologban még is megérdemeltem, hogy kigúnyolt. Azt találtam t. i. irni, hogy *Aufrecht*. a Rgvéda kiadásában a *r* vocalist nem *ri*-nek, hanem csak *r*-nek transcribálta s a bizony nincs úgy. A tévedés nem gyengíti az argumentumot, melyen csak annyit változtatok, hogy *Aufrecht* Rgvédája helyett *Grassmann* szótárára (*Wörterbuch zum Rig-Veda*. Lpr. 1873.) hivatkozom. Mindössze is csak a címeket vétetem össze, minek F. K. minthogy méltó korholásra s elménczkedésre kapott alkalmat, természetesen megörvendett. Most meg *Aufrecht* örvendhet, hogy tévedésemmel fenyegetett reputációja helyre van állítva!¹⁾

De biz' a *sz*-nak ajándékozott *zs* hang megingatott állását nem állította helyre. Nem csak hogy nincs meg bár egyetlen egy phonológiában v. transcriptióban is, holott a francziák az ő *j*-ukkal könnyen kifejezhették volna, hanem nyíltan tiltakoznak is ellene Wilkins és Benfey, kik azt írják, hogy e vastag két kemény (tonlos, aghósa) sibilansnak megfelelő lágy (tönend, ghósavant) hang nem létezik a *sz*-ban. E pedig éppen a *zs* volna. F. K. szerint hát pl. ezt a szót: *dusta* így kellene olv. *duzsta*, a mi *sz*-ban teljes lehetetlen. Egyszer azért, hogy ott *zs* mint láttuk nem létezik; az-

¹⁾ Még egy másban is igaza van F. K.-nak. A „szaranydzsú“ t. i., (melyre két rendbeli tiltakozása ellenére sem restelli egy rakás szót vesztegetni)“ merőben rossz transcriptio. Lássuk hát az igazi „genealogiáját“ (F. K.) A Péterburgi szótárban minden többi szanszkrtistákétól eltérő transcriptiók vannak.

Nevezetesen:

P. Sz.	magy.	franczia,	Bopp,	Benfey,	Mon. W.	Whitney
k	cs	tch	ć	tch	ć	c
g	dzs	dj	y	dsch	j	j
j	j	y	y	y	y	y

No már mikor én a P. szótárból az *asvin*-ok anyját illető felvilágosítást kiírtam, nem jutott ez a sajátság eszembe s a *j*-t a megszokott módon *dzs*-nek olvastam.

tán azért, hogy *mediát* tenuissal éppen úgy nem szabad kapcsolni, mint a görögben. Sőt még inkább nem, mert ebben van *egy* kivétel (*ἕξωρος, ἕξοσις* stb.) amabban *nincs!* Tehát a „*rizsi*“ is, melyben, ha hallaná, egy szanszkrtista sem ismerne a *rsi(s)*-re, csak „szörnyeteg“-nek marad, s így a „*Duzsjanta*“ stb. is a Sakuntalában.

Dologi észrevételeimet éppen úgy fitymálta F. K., mint a hangtaniakat. Amazokról majd a magok helyén szólok.¹⁾ Hanem a mit általában a metrumról mondtam (Ismertetésem 342—343 l.), bizonyára jó lett volna számba venni. Ha ezt s a többi mondottakat s itt mondandóimat semmibe hajtja, mint félő, olvasói kárára teszi s a magáéra is, a mennyiben a tökélyesbülés útját elvágja maga előtt.

Kifogásaim kétfélek: aetheticaiak és nyelvezetiek.

Első és általános megjegyzésem az, hogy az aetheticának nem kevésbé, mint magamnak van ellenére a *paraphrasis*, melynek f. mód nélkül hódol. Ritka lyrai darab S. fordításában, melybe legalább egy saját ötletét, bár egy epithumot, béc ne csusztaszson. Legríkítobb példája a kelletlen *paraphrasis*nak az az *áldás*, mely az előjátékot kezdi, a mely valóságos vocabularium alakjában jelenik meg:

„*Vizben*, mely isten első alkotása;
Tűzben, mely hordja tiszta áldozatnak
 Föl illatát; az *áldozó brahmán*-ban;
 A *nap*-s *hold*-ban, mik az időt kimérik;
Éther-ben, mely a hangot zengve hordja
 S mindent betölt; *föld*-ben, melyet a lények
 Magvának vallunk; *lég*-ben, mely az élők
 Éltét fenntartja; e nyolcz ős elemben
 Megtestesülvé áldjon Siva meg.“

¹⁾ Hogy az *Asvinok* szekerét „szamarak“ húzzák, arra nézve reám olvassa F. K. a Monier Williams nyilatkozatát (Nalópákhjánam): „in a . . . car drawn by asses.“ Én is hat reá olvasom azon szerző szótárából (102. l. 1. hasáb): „in a golden car drawn by horses or birds,“ aztán a P. Szótárból: *Asvinau* die beiden *Rosse* lenker . . . auf einem von gefügelten *Rossen* oder von *Vögeln* gezogenen goldnen Wagen.“ — V. ö. Rgv. 8. 5, 33. 35. l. 118, 4.)

Hogy értelmesen szólhassak, előrebecsátom az eredeti szöveget szolgálai hű fordításban: „A mi a teremtőnek legelső teremtménye; a mi vaj is áldozó (pap) is; a mi kettő az időt kiszabja; a mi a világot áthatva a hallást eszközölni bírja; a miről mondják, hogy minden magvak teremtője; a mi az élőket élteti: azzal a látható nyolcz testtel tartson, (v. óvjon) meg titeket a főúr!“

Látni való, hogy Kálidásza a nyolcz test — ha tetszik, „elem“ — mindenikét igazi költőileg csupán tulajdonságaival jelöli, sehol magukat meg nem nevezi; holott f. a scholiásták glossáit incorporálja, az egészet szótárrá, definiált fogalmak csoportjává teszi s zamatjáról megfosztva elvizesíti. Igaz, hogy a nem F. K. eredeti ötlete, mások¹⁾ is cselekszik, de az ilyeneknek nem előképül, hanem elrettentő például kell vala szolgálniok egy jó izlésű fordítónak.

¹⁾ Kezennél csak kettő van ez úttal u. m. *Lobedanznak* a németeknél legkedveltebb fordítása (1884. r. kiadás) és az olasz Marazzié. Közlöm itt mind a kettőt.

(L.) Mit Wasser, unsers Schöpfers erstem Werk,
Mit Feuer, das die Opfer trägt zum Himmel,
Und mit des Schöpfers Bild dem Opferpriester,
Mit Mond und Sonne, die die Zeiten messen,
Mit Aether, der das Weltall rings durchdringt,
Mit Erde, die des Samens Urquell heisst,
Mit Luft, die allen Wesen Leben schenkt,
Mit diesen acht gesegn' euch Siva 's Gnade. —

(M.) Propizio o cari, vi protegga Sivo
Colle otto forze manifeste ai sensi.
Coll' *aqua*, opera prima del Fattore;
Col *fuoco*, che solleva il sacrificio
Conforme ai sagri riti; col *bramino*
De sacrificii esecutor devoto;
Colla *luna* e col *sol* moderatori
Del tempo; col sonoro *etere* puro,
Che l' universo penetra ed avvolge;
Colla *terra* che causa è d'ogni seme;
E finalmente vi protegga Sivo
Coll' *aria*, che dà vita a ogni vivente.“

Mindnyájok hát vétettek egy aestheticai, igen természetes szabály ellen: hogy a mit más szavakkal jellemez a költő, ne nevezze is meg egyszersmind. Annyira természetes és önkint érthető, hogy nem tartották szükségesnek egy aestheticai tankönyvbe is belé írni. Valamint azt sem hogy a metaphora mellé nem tűzik egyszersmind oda, a mit vele jelölnek. Pedig egy valamire való

A jellemzések hűségéről maga az olvasó ítélhet az adatokból; csak azt jegyzem meg, hogy az ered. költő a *tüzel* két személyben állítja elé, mintha áldozár (*havi* = olvasztott vaj) és áldozó is volna egyszersemind. Ez a vonás a fordításokban el van enyésztetve, a „*brahman*“ a maga személyében képzelgetve. De hogy így miképp lehet „ős elem“? azt magyarázza ki f.

Lássuk már egy részét a paraphrasisok és tákok halmazának.¹⁾

A 9. stanza után:

„De nézd meg e lövést is, mint trítém
Le a vadat most!“

Ezt a Dusjanta szájába nem illő dicsekvést csak a fordításokban lelem. — Böthl. a kocsisnak tulajdonítja. Néhány sorral alább:

„A szent-magánynak kedves őzikéjét.“

Ebből egy betű sincs az eredetiben. *Lob.* tákja csak ennyi: „*das arme Thier.*“ Ez is felesleges, csak a verset tölti ki, valamint a magyar fordításnál odébb: „Állítsd meg rögtön a kocsit.“

A 23. st. A király a méhet apostrophálja:

„*Csapongva* meg-meg érieted szemét
S szép szemszöge *villog*, remegve *já'szik*.
És mintha édes titkokat susognál,
Oly kéjjel zengve zümmögsz *el* fülénél.
Bár mint csapkod feléd, *csólot cserélsz*
S *részegi'ő* gyönyört szívsz ajkain,
Mig engemet megöl a szomju kétség:
Oh méh, te *boldog* vagy és *kéjben uszol.*“

költő sem hibázik ellenök és ha nála ilyes hibát olvasunk, bátran reáfoghatjuk, hogy interpolatio. Így a Horatius III. C. 11, 16—17. sorában ezt látva:

Janitor aulae,
Cerberus stb.

nem egy criticus ítélte kitörlendőnek a „*Cerberus*“-sal kezdő egész versszakot. De az a furcsaság, hogy nem tudták vagy sejtették, miért? hanem más hibákat kerestek benne. Már pedig, ha az interpolator a szerencsétlen „*Cerberus*“ helyett pl. *Inferae*-t ír, senkinek se jutott volna eszébe gyanusítani a szóba vett versszakot.

¹⁾ Meg kell jegyezmem, hogy csak két kiadás áll rendelkezésemre: a *Böhrlingké* és a *Pischelé*. — A *M. Williamsét* mely F. K. szolgált szövegül, nem ismerem, nem is búsulok érte.

Ez a 8 sor az eredeti 4-ből van áradoztatva a felhúzott szavak béigtatásával. Legközelebb jár hozzá *Lobedanz*, de csak 7 sorig bírta vinni. Szintúgy lapítja el f.-onk Sakuntalá néhány szavát: „Mentsetek meg a gonosz méh üldözésétől”, ezekre:

„ Jaj segítsetek!
Lányok ne hagyjatok, e neveletlen
Gonosz virág-buvó halálra csipdes.“

Erre azt felelik a lányok: „Mit? Mi mentsünk meg? Jusson eszedbe, hogy Duszjanta a vezeklők mentője”. — F. ezt is elnyújtja modorosán így:

De mit gondolsz hogy védhessünk mi meg?
Duszjantát hívd segítni! Hisz királyok
Feladata a szent-magányt megóvni.“

A megjelenő király beszédcében is megajándékozza a „földet” f. „bővön termő”, valamint egy továbbiban a „barátuétok”-at „bájos” jelzővel.

A 28. stanzában:

„Remélj szívem és légy megelégedett
Im a kételynek árnya is eloszlott.
Mit égető tűznek hívéll előbb,
Az drága gyöngy, mely *önmagát kínálja*.“

Az első két sor ennek a paraphrasisa: „kélelj szívem, a kétely elenyészett; a felhúzott ták — legkímélőbbben nevezve — gyöngédtelen; mert biz’ az azt teszi, hogy Sak. kaczér, vagy annál is rosszabb. Az eredeti csak azt az ellentétet fejezi ki, hogy a tűzhöz *nem mer nyulni* az ember, de a gyöngyhez igen. *Lobedanz* is ily értelemben fordította:

„ was mir Feuer schien
Unnahbar, der Berührung nicht geweiht,
Es ist ein Edelstein, ich darf ihn fassen.“

Szintén paraphrasis ez is (69. l.):

„Uram! csekély, nagyon elégtelen
Vendég látásunk kizstet kérni, hogy
Újból legyen. szerencsénk itt körünkben.
Pirulunk, hogy be kell ezt vallanunk “

Még hibás is, mert értelmetlen. A szavak rendje és ereje nem hozna tudnunk, mire vonatkozik az „*ezt bevallanunk*.” Az

ered. szö. egyszerű értelme: „Minthogy oly félbe-szerbe fogadtunk, szintúgy szégyeneljük kijelenteni, óhajunkat, hogy ismét láthassunk.“
Lob. is elég helyesen:

„Nur schwache Ehrfurcht ward dir Herr von uns,
Wir schämen uns; doch hoffen wir von dir
Das dennoch den Besuch du wiederholst.“

A 93. lapon: „Anyám, az én jó anyám küldötte őt.“ Az ered.: „Hogyan? az anyám küldöttje?“ — „Az én jó anyám!“ tehát, még pedig nem csak felesleges, hanem tévesztő is. T. i. azt gondoltatja az olvasóval, hogy D. örvend a követségen; holott a „hogyan? v. „mit? (kim)“ azt mutatja, hogy meglepés, még pedig kellemetlen neki, mert sejti — s mint a következőkből kitetszik, méltán — hogy az üzenet terve végrehajtásában gátolni fogja.

„Nem ismerem szived, kegyes kegyetlen.“ (69. st.) Az utolsó két szó F. ötlete. Valamint ez is (70 st.) „A holdnak árnya sem marad.“ Az eredeti szöveg azt tartja, hogy „a holdat elenyészteti a nap világa“, de nem a lótosz virágát! (A 70. st.) „elbűvölőleg suttogott nem-et.“ (Ták!)

(136. l.) „Vérszin (hajnal),“ ták. Az indus költő ugyan dúslakodik a jelzőkben, de ilyen tautologicus és egyszersmind hamis jelzővel nem igen találkozunk. Mind a kettő a 82. st. A 83-ban: „az ég ivéről,“ — ták. Aztán: az „ég boltozatáról“ lehet beszélni, de az „ég ive“!? — Ugyanott: „a fájdalom sulya.“

A 136. l. 6. s. „megfésülé haját“ — nincs az eredetiben. Ily tákok: „Arczom rideg lőn töprengésemtől.“ -- Fogadd el hát a szokásos megáldást“ (140. l.) — „A figefa hűs árnyába.“

Egyik legjellemzőbb paraphrasis:

„Hát mit csináljak, itten nincs kibuvó.“ Az eredeti csak annyit mond: „Mi tevő legyek? vagy: „Nincs menekülés! — A szanszkr. szólamot szórul-szóra nem fordíthatni. Legszerencsétlenebbül kisértette meg a német: „Wir wollen sehen!“ Mintha az olasz e helyett: „Non c'e scampo!“ (Marazzi) ezt írta volna: Vedremo!

Hát vajon ezt: „Tetején az élőfa sanyaru hőséget szenved, de az árnyékába menekülőknék enyhíti a forróságát,“ jobbá teszi-e a f. paraphrasisa és tákjai:

„ *Büszke fák*
 Koronáját forró *nyári nap* emészti;
 De hogy ha *gazdag árnyékba tér*.
Alatta hús nyugalmat lél a vándor.

Aztán: „ nevöket zavarja,
 „Sakuntalát“ mond (s szégyenülten áll).“

Ebből csak annyi van az eredetiben, hogy „összevéri neveiket,“ (t. i. a királynék neveit). Sakuntala neve bécsempészése, még azt a kelletlen képzetet is kelti, mintha szégyenlené a királyt azt a nevet emlegetni! Lobedanztól tanulhatta ezt f., de Kálidászáától nem.

A következő paraphrasis:

„Óh gyűrű még erényed *érdemét* sem
Lehet dicsérni szerfelett, hasonló
 Enyémhez (sic) — mutatja a gyümölcse:
 Neked, ki rózsaszínköröm *szegélyezett*
 Gyönyörű ujján kaptad *trónodat*
Le'ellett esni s *elhagyni* azt?“

szint oly kevésbé javítja az eredetit, mint a többiek. Aztán az első fele érthetetlen. Csak azt akarja mondani, hogy: „Te gyűrű, te sem vagy jobb mint én!“

F. ötletei továbbat: „*hű kis méh-anyó*“ (151. st.), — „mely üde harmatos, mint gyöngé bimbó“ (152. l.), — „dul-ful az *erre* fordított kegyért“ (218. l.), — „*Adititól ültetve illatoznak*; (239. l.). — „így áldanak a *nagy világ-teremtők*.“ (261. l.).

Következik már a ferditések rovata.

Az első példa: (44. l.) „Hadd lássa meg, mint *tisztelem a szentet*,“ nem tartozik egészen ide, mivel a felhúzott szólamot illetőleg csak annyiban hibás f., hogy rossz olvasatot választott, u. m. *viditábhaktin*-t *viditábhaktir* helyett. Az utóbbi t. i. azt az értelmet adja, hogy „Sakuntalá is bé levén avatva a szent hajlék ügyeibe, majd megjeleníti a király látogatását az atyjának“. De, hogy a „meg fogom őt látni“, vagy őt fogom meglátni“ helyett „hadd lássa meg“ áll, az csak f. önkénye. *Tám draksjāmi* = *videbo illam*.

A „*valkala*“ húségesen van fordítva (49. l.) „háncs-ruhá“-nak. De biz' a csak szolgálai húség. Egy mai kisasszony nem mondaná,

hogy: „szobalányom igen szorosra fűzte a *selyem*-ruhámat.“ Pedig lehet neki *szőr*-, *pamut*-, v. *gyolcs*-ruhája is. Sakuntalának még kevesebb oka van emlegetni a ruhája kelméjét, mert ez, mint vizeklőnek nem lehetett egyéb, csak ‚háncs.‘ Sőt szanszkrutul a *háncs*-nak és a belőle készített ruhának azon egy ‚*valkala*‘ neve van. Vagy csak „ruhát“ kell vala fordítani vagy meg hagyni „*valkala*“-nak és *jegyzésben* megmagyarázni. F. megtette utóbbit, de úgy, hogy *jegyzésében* azt is elrontotta, a mit a szövegben aránylag jól csinált. Ezt írja t. i.: „*Kéreg-ruhák, háncs-ruhák (valkala)*. A vizeklők öltözete fakéregből volt.“ A mire azt mondhatni, hogy: 1) *fakéreg* és *háncs* merőben különböző két dolog; 2) *fakéregből* ruházatot csinálni teljes lehetetlen. „Háncs“-ból ma is készítenek.

„Oh! bárcsak itthon volna jó atyánk!“ (60. l.) — Merőben el van vétve. Leány társai sejtve, hogy Sakuntalá jó szemmel nézi a jövevényt, biztatólag mondják neki: ‚Haj! Sakuntalá! Ha most itthon volna apád!‘ Mire Sak. természetesen feleli: ‚hát mi lenne?‘ Csupa óhajtásra felfortyanni nem lett volna oka. Kérdésére azt felelik a lányok, hogy: „vendégét legbecsesb birtokával boldogitná.“ Ezt S. nem akarja elérteni s ‚szinlett haraggal‘ (jav. szöv.) azt mondja reá, hogy ‚akármit gondolva fecsegték, nem hallgatok rátok.‘ F. ebből egy igazságtalan szemrehányást csinál imigy: „Látom jól: szivetek mást gondol s szátok újra (sic) mást beszél.“ E tán csak fordítás? A többi fordító ezt a hibát nem követte el.

„ . . . barátánk,

Ki van fáradva. . . .“ (66. l.)

Ilyen confidens címzettel az udvarias Dusjanta nem élhet Sakuntalával szemben, a kivel még alig váltott szót. A szövegbeli ‚atrabhavati) = ő kegyelme. — A következő lapon ezt: „Igen ha birnék,“ csak gondolja S. Az ered. szövegben és a fordításokban is ki van világosan téve: „(magában).“

A 73. lapon ezt olvasni:

„ . . . Ah itt jön épen

Az én kedves barátom Vadvirágból

Kötött koszorut hordozó *görög*

Lányok veszik körül s hozzák előtte

Kézivét.“

Erre így kiált fel f.: „Hatalmas anachronismus“ és ölnyi jegyzetben fessegeti, hogy kerülnek ide a „görög“ lányok.“ Inkább azt kell mondanunk: „hatalmas interpolatio!“ A jobb recensio szerint csak annyit mond *Máthavja*, hogy „az a kezében ijjat tartó szivében kedvesét örző kedves barátja erdei virággal koszoruzva jő.“ A „lány környezetről“ sem itt sem másutt nincs említés a drámában. Nem is foghatni meg, hogy kerülhettek „görög lányok“ a vezeklők ligetébe? Ennél fogva a következő instructio is: „Föl-lép a király fentebb leirt *kisérettel*,“ csak szófia beszéd. Hisz a rá következő dialogus is oly bizodalmas titkos természetű, hogy tanuk jelenléte képtelenség. Hasonlóképp rossz olvasatot követett f., midőn a „királyról“ mondatja *Máthavjával*, hogy „az éjjel is szemét se hunyta bé.“ Természetesebb az, más olvasat szerint, hogy saját sorsát panaszolja *Máth.* imígy: „ezeken gondolkodtam, míg szememre virradt az éj.“ Böhtl. ugyan a másik olvasatot pártolja, mert — írja — *Vidúsaka* (*Máthavja*) csak az imént mondá el, hogy miként töltötte az éjet s miként ébredt fel más nap reggel.“ De nem idézi hüven a *M.* nyilatkozatát: „Még éjjel sincs kényelmesen nyugodni módom. Első pitymalatkor kivernek álmomból.“ Itt minden éjjeléről beszél *Máth.* de egyikén sem mondja, hogy nem hunyta be a szemét. Az „ismétlés“ tehát igen tág. Sőt ha szorosabb volna is, tapasztalhatni, hogy panaszló ember igen szokott „ismélni.“

A 36. stanzában ezt dallja a király *Sakuntaláról*:

„ dús csipői terhivel *nehézkés*:
Lassan haladt mintegy *kaczérkodólag*.“

Nem mondom, hogy az er. szövegnek ezt az értelmet nem lehet adni; de igen azt, hogy kényes érzésű fordító nem adta volna. A többiek közül csak *Fritze* fog kezét a miénkkel:

„Das ob der Schwere ihrer Hüften sie
Wie aus Gefallsucht langsam ging einher.“

Ez sem oly indelicat, mint a magyar, mert „*Schwere* nem két értelmű, „nehézkés“ az. — „*Kaczérkodás*“ pedig sokkal kiméletlenebb, mint „*Gefallsucht*.“

(75. l.) *Máthavja*“

Ha meghajol a karcsu parti-nád
S a púposnak alakját ölti fel:

Vajon saját tetszéséből teszi,

Vagy a folyónak sodra a hibás *ott*.”

Épületes négy sor. De én csak három diót adok feltörni Fiók K. urnak. Magyarázza meg: 1) Parti nád, hogy görbülhet (nem „hajolhat“) meg a vízben? — 2) Miért tartja szükségesnek megtanítani olvasóját, hogy a nád karcsu? — 3) Ha ez: „a púposnak alakját ölti fel“ jól van mondva, miért roszalnék ezt: „a veresnek dolmányát ölti fel,“ e helyett „veres dolmányt ölt fel?“

„Csak hadd fecsegjen a

Boldogtalan bolond! . . .“ (80. l.)

Bárha udvari bolond szerepet játszik is a drámában *Máthavja*, de a „csapatvezér“-nek nem szabad ily kifejezéssel élni a „király barátjáról a király hallattára. Az er. szövegben ‚vájdhavéja‘ (özvegy fia) van, mit ugyan gúnynévnek is használhattak, de szó szerint nem bántó s igaz is lehetett.

„*Máth. (magában)* — De hiszen arra nem lesz jó idő.“ (84. l.) Értetlen is, hűtelen is. A brahman azt gondolja, hogy: ‚Erre ne várj tőlem biztatást.‘

„*Ajtó-őr* . . . kívül az ajtón két szent fiu vár. . . .“ Az ajtó-őrnek meglehet bocsátni, hogy „ajtóról“ beszél, a hol nincs; de a fordítónak nem; mert az eredetiben csak arról a helyről szól, a hol az ajtóór áll. Tehát röviden ‚korlát‘ vagy ‚béjáró.‘

A 43. st. fordítását nagyában helyeslem; de csodálkozom, hogy se a magyar, se a többi f. nem akarták meglátni a 3-dik versbe foglalt eszmét, hogy t. i. a gandharvák dalához a király ive feszített hurja szolgál lant gyanánt. — A miénk még abban is hibázik, hogy az égi dalnokok kettős énekét, mely Duszjantát mint királyt és mint *muni*-t dicsőíti, „két égi dalnok“-nak ferdíti. Valamint a következő kérdést is: ‚Ez-é az a Duszjanta, az Indra barátja?‘ oda, hogy: ‚barátja-é Indrának ez a Duzsjanta?‘

(92. l.) „ . . . Óh szerfölet:

Kiváncsi — voltam; de mióta itt

Rosz szellemek felől beszéltek,

Cseppet se vágyom rá.“

Az ered. szöv. értelme vissza van adva, de az öltözete megnyírbálva. Máthavja metaphorát alkalmaz: ‚kiváncsiságom özön volt; de mióta a *Raksasz*-okat hallom, egy csepp sem maradt

belőle.‘ Azt is meg kell jegyezni, hogy a *Raksasz*-ok éppen nem „szellemek“ voltak, hanem megtestesült út ördögök, kik ember hússal éltek s a kik ellen az emberek fegyverrel küzdhettek. Számos ily viaskodás van leírva az indus költeményekbe. Hiszen maga Duszanta is kézijjal megy ellenök, holott a „szellemet“ nem bánthatja a nyíl. A Raksaszok hihetőleg a hajdani anthropophágok emlékét tartották fenn. Ide vonatkozik a *Máthavja* felelete is (93. l.): „Igy hát én kocsid kerekét őrzöm,“ a mit csak úgy ért meg a magyar olvasó, ha megtanítják, hogy *csakraraksi*‘ (kerékörző) tulajdonképp kengyelfutót jelent s az elmésség a *raksi*-nak a *raksasz*-szal való hasonlóságában rejlik. Egyébaránt *Böhtl.* kiadása azt mondatja *Vidúszaká*-val (*Máthavja*), hogy: „így aztán óva lesznek a Raksaszaktól.“

A „Test-ápolási ünnep“ (94. l.) a magyarázó jegyzettel: „oly ünnepély, melyet az anya évenként ad fiának életében; névnap-féle ünnep“ együtt, f. találmánya. Hogy micsoda nevezetes nap volt az, a melyre az anyakirályné haza idézi Duszantát, arra se a scholiázták sem a szótárak nem adnak felvilágosítást. Megjegyezve, hogy *upavaszasz*‘ nem „ünnep“-et, hanem böjtöt jelent, közlöm egy néhány fordító értelmezését:

„ An dem vierten Tage
Von heute wird das *Fasten* sein, das man
Vollzieht, damit des Sohnes Leib gedeihe.“
(*Fritze*).

„ nach dem vierten Tage
Der *Fast* tag ist, der Sohnesopfer heisst.
(*Lobedanz*).

„Que dans quatre jours elle observera la
jeune à votre intention.“
(*Bergaigne-Lehagueur*).

„Al prossimo quarto giorno termina il mio digiuno“
(*Marazzi*).

Alig képzelhetni, hogy ezt:

„Talán csak nem gondolod, hogy a raksaszaktól félek?“

(Minek a *comicum* azon alapszik, hogy főlebb (92. l.) *Máthavja* maga mondja, hogy: „kiváncsi volt ugyan Sakuntalát látni,

de mióta rosz szellemek felől beszéltek. egy cseppet se vágyik rá.“
(Tehát félt bizony).

— miképp lehetett oda ferdíteni? (95. l.)

„ . . . Hát te

Nem hiszed, hogy én félek a démonoktól?“

A mire aztán úgy illik a király felelete:

„Hogy is lehetne azt tenni fel rólad“, mint (németesen)
az ököl a szemre; holott az igazított mondatra igen is talál. Egyéb-
aránt ennek is szerencsétlen paraphrasisa f. szerint ez:

„Te vagy brahmán, ki hinné az *neked*.“¹⁾

(111. l.) „Én megfogadom a parancsotok.“ — Az eredetiben
szerényebben fejezi ki magát Sakuntalá: „Ha meg kell lenni, nem
tétovázhatom.“ — *Fritze*: „Man zieht doch nicht Befehle in Er-
wägung.“ — *Marazzi*: „Si discute forse una necessità?“

A 67. stanzában:

„Talál vagy nem talál tán a szerelmes

Szerencsét — de hogy lenne ő maga

Alig meggyerhető ily hódolattal.“

¹⁾ Im' itt a két hely (92. és 95. l.) kétféle német fordításban.

König. Freu dich, Máthavja! willst du jetzt sie sehn?

Máth. Es wäre mir schon recht, wenn nur der Spuck
Der böser Geister — — —

König. . . . „Deshalb fürchte nicht!“

Máth. „Glaubst du, dass ich die bösen Geister fürchte.“

König. (lächelnd) Wie könnt'ich dies, ich kenn' ja deinen Math.
(Lobedanz).

König. Freund Mathavja, hast du Lust
Sakuntala zu sehn?

Vidúśaka. . . . Vorhin woht konnt'es
Geschehen ohne Fährlichkeit; allein
Jetzt ist es, wegen jener Rakschakas
Verbunden mit Gefahr

König. . . . Sei ohne Furcht. (Boethl.)

Vid. Doch glaube nicht, dass vor den Rakschakas
Ich furchtsam bin.

König. . . . Du, trefflicher Brahmane,
Wie kann man dir solche Dinge zutraun!

(Fritze)

Erthetetlen és még inkább azzá teszi a kérdőjel hiánya. De nem csoda, mert az eredetiben sem igen érthető és minden esetre erőltetett gondolat, hogy annak a ki valaki után adja az eszét, ha kellő személyre bukkan, nem lesz nehéz emennek a szeretetét megnyerni? A fordítók is sokképp próbálgatják. Pl. *Lobdanz*:

„Wer Glück begehrt, ihm lächelt's nicht,
Und wie es gelaunt ist, sagt es Ja und Nein:
Doch wen es begehrt - wie könnt' der widerstehn?

A francia:

„Trop souvent la fortune a fui
L'homme qui cherchait à l'atteindre,
Qu'a-t.-elle à craindre?“

Marazzi meg sem kísértette, mint hihetőleg neki érthetlent, lefordítani. Legokosabb volt *Fritze*, a ki a javított recensio szerint ezt írja:

Von dem Verschmähung, Schlanke, du befürchtest,
Die nicht zu fürchten ist, ich stehe hier,
Verlangen trag ich nach deiner Liebe.
Die Perle sucht ja nicht — sie wird gesucht.“¹⁾

A 120. lapon ezt mondatja *Sakuntalával* F. K.:

„Óh szív! imént, midőn magát ajánlá
Az, kiért égsz, nem birtál elszakadni
A bánatodtól; most ime leverten
S bánkódva ismét mennyi gyötrelem tép.“

Magában is remek! De megis hamisítja az eredeti gondolatot, mely körül-belül ez: „Szívem! mely imént vonakodál elfogadni a kínálgató boldogságot, miért búsulsz most távoztán?“

A 78. stanzában:

S mig arczát más oldalra forditá
Elbűvölőleg sutogott „nemet;“

Szerencsétlen paraphrasis. Ez pedig; „megcsókolni még se

¹⁾ Minthogy, a mint gyanitom, a javított szöveget nem ismeri F. K. ide írom az eredetit:

„asankaniján karabhóru sankaszé
upászthitasztván pranayótszuko dzsano
na ratnam anvīṣyati mrgjate hi tat‘

Csakhogy ‚karabhóru‘ nem ‚reszkető,‘ hanem ‚ormányeczombu.‘

birtam“ éppen ellenkezőt mond az eredetivel. A király t. i. csodálkozik magán, miként „állhatta meg,“ hogy S. felemelt arczát „meg ne csókolja“.

A mely jelzőt ebben:

„Hanem e *fáradalmakhoz szokott*
Vezeklők közt kit kell felkérni erre?“

Olvasunk, a helyett a szótárak ezzel kínálkodnak: „*mogorva.*“ Jobban is talál ide.

A IV. felvonás kezdetén hemzseg a hiba. Lássuk:

„*Növendék.* Engem bizott meg Kanva tisztelendő,
Ki zarándoklásából végre megjött,
Hogy itt a nap óráit s szakát
Figyeljem meg. Megyek hát a szabadba,
Megnézem, hogy van-é még hátra sok
A éjből.“

Elsőben is nem „növendék“ (Zögling) beszél, hanem *tanítvány* (Schüler, Disciple, Discepolo, mint minden fordítónál). Másodsor, „Engem bizott meg“ helyett olv. „Azzal bizott meg.“ Aztán: „Kanva tisztelendő,“ izetlen *inversio*. Továbbat, jó magyarsággal nem: „végre“ hanem „valahára;“ csakhogy az ered. egyikről sem tud semmit, valamint erről a *pleonasmusról* sem: „a nap óráit és szakát,“ hanem csak annyit, hogy „az időtájt.“ Nagy feladat is volna hajnalban a nap óráit figyelni meg. Ilyen bakot egy fordító se lőtt. Végtére, nem a „szabadba“ megy a tanítvány, mert hiszen már ott t. i. erdőben volt, hanem „nyílt helyre“ (*prákásam*), a honnan a láthatárt szemlélhesse.

Hanem mélyebben vág az *aestheticába* az a mit előbbi bírálatomban hibáztattam, hogy t. i. ezek a szavak „a fájdalom elviselhetetlen) egy gyöngé *lánj gyöngéd szívére nézve*“ a szerelemre vonatkoznak és így vezeklő tanítvány szájába nem illenek és ismétlem, hogy a „gyöngéd szívről“ egy betű sincs az eredetiben. F. K. erre diadallal feleli, hogy nincs biz’ abból a mit én irtam, hogy „más hatalma alatti személy.“ Ha gondosabban megtekinti a szanskrit helyet, észre veszi, hogy meg van biz’ a, csakhogy én a hosszú compositumot másképp bontottam fel, mint — megvallom hibámat — kellett volna és ha arra figyeltetvala, meg-

köszönném, ámbár a nélkül is nyomára jöttem. Hanem a hibás bontás legkevésbé sem gyengíti ellenvetésemet, sem azt a vádját nem igazolja fordítónak, mintha „az én bírálatom volna szemérem sértő!” (risum teneatis).

Ellenben elhallgatja bölcsen f. azt a baklövését, hogy a „hanta” szansk. indulatszót „fájdalom!”-nak fordította. Jól is tette, mert arra nem volt mit felelni. Hanem megkísérte ám igazolni ezt:

„ a gyógyfüvek királya
A hold“

azzal, hogy „magyar olvasó nem tudta volna különben, hogy a gyógyfüvek királya’ nem patikárius.” Olvasómat bátor vagyok útásítani arra, a mit jelen bírálatomban a drámát kezdő „megáldás” fordítására jegyeztem meg.

Más megjegyzéseimet, melyekre f. szerint „romlott izlésem” kisztetett s a melyeket az Erd. Muzeum kiadványaiban olvashatni, nem ismétlem.

A 133. lapon:

„Kedves fiam! (olv. leányom!) Nincs miért sajnáljalak,
Mint bölcseséget, mit kedvelt növendék
Számára adtam.”¹

Ki érti ebből azt, hogy: „szintúgy nem sajnállak (elbocsátni) téged, mint azt a tudományt, melyet egy jó tanítványnak átadtam!?”

A 134. lapon: „*Prijamvadá*. (a nem nő ajkára illő verset szanszkritul idézi.)“

Félreértés! A *szanszkrtam ásrítja*’ stereotyp kifejezés, mely azt jelöli, hogy egy rendesen prákrtul beszélő személy szanszkrtura fordítja a beszédet. Nem is látni miért volna „nem való nő ajkára” azt mondani, hogy „Sak. fiat rejt a méhiben”, midőn feljebb (132. l.) nyíltan beszél, hogy „áldott állapotban van,” (mi megint csak f. euphemismusa, ‚viselős’ helyett. Igazi oka a szanszkrtura fordításnak az, hogy a mennyei szózatot nem illett parasztnyelvre fordítani s azzal mintegy profanálni.

Szintoly hamisítását lelem az instructionak a 141. lapon: „*Kanva* (áldást idéz a *Rigvédából*) Csak úgy „idézhette belőle,” ha meg volna benne, a miből semmi sincs.!) Az er. csak

¹) F. K. többek közt azzal akarja bizonyítani az én tudatlanságomat, hogy én „nem ismerek más hindu verset, csak a slókat.” (E. Ph. K. Ápr.

azt teszi, hogy „*Kanva* hymnusszerű áldást mond“. A jobb recenzióban nincs meg ez az instructio. A mi az „áldás“ fordítását illeti; a „szent tűzhelyről *elvitt*“ (nb. „áldozat-tűz“), — „négy oltárhalmom megosztott,“ — „légbe felcsapott“ jelzőket hogy honnan halásztta ki f., azt ő tudja.

Hűtelen a mindjárt következő hely is (142. l.) *Sárngaráva* (föllép). Im itt vagyunk *dicső szent*.“ Olv. helyette: „*Tanítványok* (föllépnek). Im' itt vagyunk Uram!“ — Azután szólítja meg külön *Sárngaravát Kanva*, mire ismét együtt felelnek a tanítványok.

Most jó már furcsa dolog:

„Viruló zöld tavak lótosz virányán

Vezesse addig *gazdag* ösvénye.“

Azt kérdem, hogy a tó színén, és csak ott létező lótosz virányon miképp lehet „ösvény“? Az aztán lehet „gazdag“ is!

A következő négy sort (147. l.) csak irány-mutatvány gyanánt közlöm:

„Oh *fojtsd el* a könynek *kitört* patakját

Erős lélekkel s *felvont szemöldölet*,

Ha nem *néz mélyet s magásut a szem*

Az útban: könnyen elbotol a láb.“

Ilyest mond az eredeti is, csakhogy tisztán s jól mondja.

(108. st.) „Királyi trón olyan' mint a napernyő,

Melyet saját kezünk emel a nap ellen:

Meg véd ugyan túlterhes gyötrelemtől,

De csak más féle gyötrelmek árán.“

Ez a „conchetto“ f. tulajdona. Kalidásza nem „trón“-t, hanem „jogart“ emleget, a mihez igen is hasonlíthatni a „kézben tartott napernyőt,“ de csak azt mondja róla, hogy „nem használ annyit, mint a mily alkalmatlan a tartása“.

(165. l.) „hasadó bimbó avar levél között“ mit keres és hogy jut oda? Az ered.: kiszalam = zöldág. Aztán „avar“ és „levél“ oly két szó, qui s' étonnent de se trouver ensemble.

428.) Úgy hát *Monier Williams* sem ismer mást, mert ezt írja (Diction. Art. sloka): „ . . . any verse or stanza.“ *Böhtlingk* és *Roth* sem, a kik ezt írják: (P. W. VII. 408. h.): *Āloka* . . . 3) *Strophe*, später insbes. . . . der *epische Āloka*.“ Állítja pedig F. K. hebeburgyán akkor, midőn előtte van bírálatomban a 341. lapon a jegyzés, melyben a „*tristubh*“ metrumot ismertetem.

Különös figyelmet kérek a következőre:

„*Sak*. Világos az értelme mint a tűz!“ — Világos mint a tűz: X ut tök! *Sak*. igaz hogy a ‚tűz‘-höz hasonlítja a beszédet, de nem mondja meg hogy mi tekintetben. Hanem meg mondja ám *Lobedanz*: „Ha, wie das *Feuer hell* war ihre Meinung,“ éppen mint f. vagy is inkább f. mint *Lobedanz*. És itt már alkalmat veszek magamnak — a mit többször is megtehettem volna — hogy megfeleljek F. K. egyik gyanusítására (E. Ph. K. 428. l.). „Az-tán megpróbál [bíró] vagy 11 sort összehasonlítani az *eredetivel*. (Legalább azt akarja elhíttetni olvasóival, de én [F. K.] azt hiszem inkább különböző fordításokkal veté egybe. Okom van azt hinni“...) Nekem több okom volna — mert már eddig elé kimutattam néhány példáját — azt hiszem, hogy a magyar *Sakuntalának* nem egy helye, nem egyenesen az *eredeti*-ből, hanem a *Lobedanz* fordításából van magyarítva; miután nem amazzal, hanem ezzel egyezik, mint a jelen esetben is. De akár hiszem, akár nem, én nem állítom, csak az adósságomat akarám lefizetni. Olvasóimat pedig bizonyossá tehetem, hogy egyetlenegy szót sem hibáztattam F. K. fordításaiban, a melynek eredetijét lelkiismeretesen nem tanulmányoztam volna.

(202. l.) Hozd le sajátkezüleg rajzba vett

Képét oda kedves *Sakuntalának*!“

„Sajátkezüleg,“ ezt három felé értheti az olvasó; a) hogy *Csaturika* hozza el sajátkezüleg a képet; b) hogy *Sakuntala* vette le sajátkezüleg a képet; c) hogy a király vette le sajátkezüleg a *Sak*. képét. Sem az *eredeti*, sem a fordítások, nem adnak okot a kétségre, hogy melyik feltevés helyes, de a magyar fordításból nem vehetni ki. Szintúgy nem tudhatja f. olvasója, ha 212. 217. és 218. lapon, az a kit *Csaturikának* nevez, azon egy személy-é azzal a kit másutt *szolgaleánynak* czimez. — Másfelől meg „*Taralixát*,“ a ki csak olyan szobalány, mint *Csaturika* „rab-
-ő“-nek nevezi f.

(218. l.) „Jón a királyné, a ki, mint tudod

Dul-ful az *erre* fordított kegyért.“

Az *eredeti* azt mondja, hogy „a királyné elhitte magát az-
-l, hogy tiszteletet tanusított iránta *Dusjanta*.“ A fordítók is mind
-lem tartanak.

(236. l.) „ *melyik* bércz az ott
Fördő kelet s nyugotnak tengerében?“

Azt akarja tenni, hogy ‚micsoda bércz fördik sat.‘? De, eltekintve a nyelvezettől, ‚bércz‘ a hegy éle, tehát felső része levén, miképp ‚fördhetik‘ akár a ‚tengerben?‘ Ha valaki lábvizet vesz, nem mondják róla, hogy a feje fördik! — Továbbat az ‚estalkonyon felhőkre ült szivárvány‘-t is lehetetlen képzelni. Sem alkonyatkor, t. i. napnyugta után, sem az illető szanszkrt szövegben nincs szivárvány.“

(173. st.) ‚Maricsinak, az *önmagát teremtő*
Brahma fiának *sarja*, Kasjapa
Az istenek és *égi lények* atyja
Vezekel ott *szent bánat*-ban nejével.“

A hány sor, annyi hiba. Az ‚ön magát teremtő‘ egy képtelen eszmét akar kifejezni; mert a mi nincs, lehet (potest fieri, kann werden), de nem teremthet sem mást, sem ‚magát.‘ Hűtelen is, mert ‚szvajambhú‘ sem ex vi vocis, sem historiai értelmezésénél fogva azt nem teszi. — ‚Sarja‘ csak a metrum kedvéért van ‚fia‘ helyett használva. — Az *aszurák* ‚égi lények‘ az igaz, de gonosz lények és az istenek eskütt ellenségei. ‚Szura‘ és ‚aszurra‘ egy ellentétek, mint a keresztény hitregében isten és ördög s ezek helyett nem lehet azt tenni, hogy ‚isten és égi lény.‘ — Végre a ‚szent bánat‘ sem benne nincs a vezeklés (test- és léleksanyargatás) fogalmában, sem hozzá nem járul.

(242. l.) ‚Ne légy olyan *kegyetlen*, ime hát
Mutatja már a *szilaj* természetét!“

Se ‚kegyetlen‘-ségéről se ‚szilaj‘-ságról nincs szó az eredetiben. ‚Ne hamiskodj! Honnan van ez az ő sajátságos természete?‘ (Vagy a jobb rec. szerint: ‚Mindenképp mutatkozik az ő sajátságos természete?‘)

Hogy milyen lehet a ‚háló módra összeszőtt ujj‘? azt csak f. tudná megmondani. Én csak annyit, hogy ‚*dzsála*‘ nem csak ‚háló‘-t, hanem egyebeket is jelent. A fordítók az ujjakat tövön összekötő hártýára magyarázzák.

Lenne biz’ ott még javítandó, de felfedezi majd f. maga, mert én beléfáradtam. Azért a következőkre nem is irtam jegyzéseket, hanem ha tetszik igazítsa ki maga számára a fordítás olvasója.

helyett:

olvasd:

49.	lap	7.	sor	al.	Hanem dicső!	Ám lássa!
"	"	"	"		Bokrok közé	A fák közé.
50.	"	12.	"	f.	vállhegyén	vállán
51.	"	3.	"	al.	futóval	felfutóval
53.	"	1.	"	al.	szivednek gondol- latja	magad vágya (irigykedve)
55.	"	1.	"	f.	(féltekényen)	ok nélkül
65.	"	10.	"	f.	merő szeszélyből	
"	"	6—5	"	f.	kedélye titkát el- árulják	gondolatainak megfelelnek azon gondolkodni kell
110.	"	6.	"	f.	ez nehéz lesz	
113.	"	7.	"	f.	(mondjátok), ha jó-é?	sikerült-é?
139.	"	2.	"	al.	Hogy nagy mű- vészek vagytok, jól tudom.	Ismerem ügyességeteket
140.	"	3.	"	al.	Fogadd el a szo- kásos megáldást	Teljesítsd kötelességedet. Leborulok előtted ¹⁾
"	"	1.	"	al.	Légy üdvöz!	Mutasd az utat növ.
142.	"	13—14.	"	f.	Vezesd nővéredet	
157.	"	9.	"	al.	Másnak szánt ka- csói	Ellenséges kezek.
168.	"	9.	"	al.	De nincs ékes szavam	De nem adatott alkalom Ügyes fogás.
173.	"	2.	"	f.	Az már dicső	Tolakodó, vagy makacs.
178.	"	5.	"	al.	Daczos teremtés	Mit bántod?
179.	"	5.	"	f.	Mit ámitod?	Könybe lábbadt a szeme.
190.	"	6.	"	f.	Megrendült	

¹⁾ Minden cavillálás megelőzése végett megjegyzem, hogy „vandé (prákr-
tul vandámi) többet jelent, mint „üdvözlőgy“ = salve (ich begrüsse dich) Lo-
bedanz) és kevesebbet mint: „leborulok előtted,“ de közelebb jár hozzá, mint
az első, melyet csak első találkozáskor szoktak mondani. A jelen esetben pe-
dig Kanva már jelen és együtt van egy idő óta a leányával. A vandé igének
teljesen megfelelő egy szó se magyarban, se németben, se francziában nincs.
Marazzi így fordítja: „m'inchino a te.“ V. ö. a magyar Sakuentalát 259. l. 6.
sor al.

		<i>helyett:</i>	<i>olvasd:</i>
216.	„ 7.	„ f. <i>Máthavja</i>	Szánumati.
217.	„ 1.	„ al. Örülj, hogy eljöhettél	Örülj, hogy menekülhettedél
„	(két helyt)	<i>Csaturika</i>	<i>Szolgalány</i> (V. ö. 209. l.)
218.	„ 1.	„ f. <i>Csaturika</i>	<i>Szolgalány</i>
222.	„ 6.	„ al. <i>Csaturika</i>	<i>Szolgalány</i> . (Mint a köv. l.)
226.	„ 11.	„ f. (feldühödve)	(<i>haragosan</i>)
234.	„ 6.	„ f. Pariváha	Parivaha ¹⁾
245.	„ 2.	„ f. De én csak ezzel játszom itt	Addig ezzel játszom.
247.	„ 2.	„ al. önkényt	magok erején
261.	„ 6.	„ f. nővel, hú szolgálótokkal	nővel, szolgálótokkal
263.	„ 7.	„ f. te boldog vagy	czélt értél
263.	„ 6.	„ al. Ez itt az én családom büszkesége	Ez a nemzetségem fenn-tartója.
264.	„ 9.	„ f. „Lehet remélnünk tőle sok magasztost“	Mindent remélünk tőle.

Elég szép sora a fordítási vétkéknek, melyeket nem apróra kerestem, hanem a mint szemembe ötlöttek jegyeztem fel. De alig kisebb sora következik a magyar nyelv megnyomoritásainak is. Lássuk:

Elsőben is meg kell rónom azt az egész fordításon át üldöző hibát, melyet a vonatkozó névmással (*pron. relat.*) követ el f., T. i., igen gyakran *mi*-t használ olyankor is, midőn határozott bizonyos dologra vonatkozik. Növeli a hibát, hogy a kérdő szócskától különböztető névelő is rendesen ki van hagyva a *relat mi* és *ki* előtt. Im' az I. felvonásbeli példák:

mi még előbb kicsinynek tünt fel, — a kevéskét, *mit*; — a böles, *ki* . . . — mint *ki* . . . próbál, — ifjuságod, *mi*. — E háncs-öltöny *mit* . . . — nincs, *mi* . . . ne sokszorozná, — azzal boldogitná, *mi* . . . őz-ünök közt, *mik* . . . — legényeim, *kik* . . . lobogója, *mit*.

Átalános hiba az is, hogy „*ív*“ és „*nyil*“ f. szerint azonegyet

¹⁾ Pariváha = vizáradás, nem „szél.“

melyet a ragja eléggé megkülönböztetvén, nincs szüksége a hangsulyra, nem is kap más esetben, mint akkor, midőn közvetlenül az ige előtt áll határozóképp és ekkor is csak úgy, ha nem az ige maga igényli a hangsulyt. Pl. *a szomszédnak épül a háza.* — *A szomszédnak háza épül* stb.

Még csak azt jegyezvén meg, hogy a hangsúlyos szót a feltehető kérdés határozza meg, elemezzük f. példáit, melyekben ama szabályok ellen vét.

„ Felség, ez illik

A Puru törzsnek csillagához.“ (41. l.)

Világos, hogy a „Puru-törzs“ itt a praegnans szó; mert nem az a kérdés, hogy a „törzsnek“ *mijéhez* „illik“ a nagylelkűség, hanem hogy *melyik* törzs ivedékához, akár tagjához, akár csillagához illik? Tehát a *Purutörzs* csillagához. De az elfogulatlan magyar olvasó f. szólását *így* fogja olvasni: „a Puru-törzsnek csillagához.“

„ . . . e fák

Csatornáinak vízzel öntözését.“ (48. l.)

Itt ismét nem az a kérdés, hogy *mivel* öntöznek, mert *borral* vagy *szóma*-val nem öntözhetnek, hanem az, hogy *mit* öntöznek; tehát a *fák csatornái* öntözését. A „vízzel,“ minden esetre időtlen és helytelen tolatkódó.

„A bölcsnek lánya ez az isteni hölgy.“ (42. st.)

Nevetséges volna azt kérdeni, hogy a „hölgy“ *mije* a „bölcsnek“, mert hiszen *fia* csak nem lehet. Ennél fogva a *bölcs* leánya lenne helyes. Mert (folytatva) „*ő* találta és nevelte.“ De így már nonsens jó ki, mert éppen azt akarja bizonyítani Duszjanta Máthavjának, hogy Sakuntalá nem született lánya Kanvának. A dolog úgy lehet világos, ha közbeszurjuk azt, hogy „*csak annyi*-ban.“ Ekkor aztán megmaradhat a dativus: „A bölcsnek csak annyiban leánya az a hölgy, a mennyiben *ő*“ stb. —

„ egyik neje

Ajodhjai czéhmesternek leánya “

Nem szükség ismételnem az iménti elemzést; elég az, hogy ha így sulyozzuk: „az, a czéhmester leánya,“ rendben van minden.

A vers se lesz rosszabb.¹⁾ Végig húzodik az egész fordításon az a tetemes hiba is, hogy *iv* (vagy *ij*) és *nyil* azon egy jelentésűek. Tessék figyelembe venni:

- (40. l.) „*vesszőt vet a nyilra*.“
 (43. l.) „Nyilhur“.
 (76. l.) „Nem birom *kézivemet* felajzani.“
 (227. l.) „Meglát e *nyil*, melyet felajzok én.“

Még csak két hibát említek meg, a melylyel állandóan találkozunk: 1) Üdvöz-légy' helyett f. mindig ezt használja: „Légy-üdvöz!“ Ő és más senki. 2) „Távozik,“ elmegy helyett vétség; mert értelmök különbözik. Igazi magyar megérte elemzés nélkül is.

Most már hadd igazítsunk többnyire magyarázat nélkül egyese-
 seken:

- (41. l.) „*Vond* a féket“ olvasd: Vond meg a gyeplőt.
 (43. l.) „háborítlanul“ olv. háborítatlanul.
 (43. l.) „nyiltörött kar“ = olyan kar, a melyet az *ij*-hurja feltört.
 (44. l.) „Szómatírtha szent-földje.“ Mintha azt mondanók: *Füred szent-földje*.
 (45. l.) „Ej! hát nem vetted eddig észre sem?“ olv. Hát nem látod?
 (45. l.) „Kövek hevernek: . . . gyümölcstöréstől ragyogó kövéren.“ — Ennek mintájára tessék: „Kenyér . . . a vajkenéstől fehérlő kövéren.“
 (48. l.) „Megbuvok,“ olv. megbuvom.
 (50. l.) „Alig tudom *viselni*“ (t. i. a ruha szorítását.) olv. nem tűrhetem.
 (51. l.) „Ha kéreg-öltönyt vesz magára is,“ olv. ha kéreg-öltönyt vesz is magára.
 (54. l.) „*összerezzenne*“ olv. (*ijedten*).
 (54. l.) „e mérgező méh“ olv. egy méh.
 (55. l.) „Szomju kétség,“ olv. nem tudom mit!

¹⁾ Éppen most ötlik szemem elé egy hirlap foszlány, melyben ezt olvasom: „a sajtó nem a társadalom delejtűje, hanem gombostűje.“ Ezen a ferdémondaton már azzal is javítva lenne, ha „társadalom“ helyett azt írnök: „társadalomnak,“ csakhogy így aztán a rendje lenne hibás a szavaknak, mit két képp igazíthatni: t. i. vagy így: „a sajtó a társadalomnak nem delejtűje, hanem csak gombostűje,“ vagy pedig: „a sajtó nem delejtűje, hanem csak gombostűje a társadalomnak.“

- (55. l.) Virág-buvó,“ olvasd méh. „Madhukara‘ (méz-készítő), nem költői kép, hanem a *méh*nek mindennapi közneve.
- (56. l.) „egy méhtől, mely reá tört,“ olv. egy méh, mely megtámadta.
- (59. l.) „*Most akkor*¹⁾ a vezeklők védve vannak.“ olv. úgy hát védve vannak a vezeklők.
- (59. l.) „*Sakuntala elpirulással elárulja szerelmét*“ olv. (*Sakuntalá irul-pirul*).
- (64. l.) „légy elégedett“ olv. kéjelegj.
- (66. l.) „váltsd elébb magad ki!“ olv. előbb váltsd ki magad.²⁾
- (66. l.) „kacsója“ olv. keze.³⁾
- (68. l.) „mást“ olv. egyebet.
- (68. l.) „ördög pokol“ olv. ördög és pokol⁴⁾
- (69. l.) „pusztán látástok *által*“ olv. csak látástokkal is.⁵⁾
- (74. l.) „kedvesem nem könnyen *nyerhető meg*.“⁶⁾ olv. kedvesemet nem lehet könnyen megnyerni.
- (75. l.) „kezemet mozdulni *képtelen*.“⁷⁾ olvasd. kezem lábam nem mozdíthatom.
- (75. l.) „csupán ajkam kiáltja: győzelem reád!“ olv. csak szóval éljenezhetlek.
- (75. l.) „Hogy *ütött beléd* a bénaság?“ olv. Hogy kaptad a bénaságot?
- (75. l.) „A folyó *sodra*“ olv. a folyás sebessége.

¹⁾ Ha »most nem »akkor« és ha »akkor,« nem »most.« A két szó nem fér össze. Sajnos, hogy az »akkor« az »úgy« helyett már az élőnyelvbe is elharapózott germanismus. A »dann« ugyanis mind a kettőt teszi.

²⁾ A fordított szövegben a suly a »magad«-ra esik és elferdíti az értelmet. Aztán »előbb« előbb helyet »szarvas hiba!«

³⁾ Ha Michaleknél olvasná a »kacsó«-t a Fiók-had, vulgaritással vádolná.

⁴⁾ Most már én mondom, hogy »hatalmas anachronismus!« A hindu hitrege »ördögei« »égi lények.« F. maga vallja a 231. lapon. V. ö. az én jegyzésemet.

⁵⁾ Vagy magyarosabban: „már azzal is, hogy láttalak.“

⁶⁾ A kinek a »nyerhető meg« — »mondható ki« — »hozható fel« s több ily sölöcismusok nem sértik a fülét, annak semmi magyarázatom, semmi okoskodásom sem adhatná meg, a mi neki nincs, t. i. magyar nyelvérzékem.

⁷⁾ Képtelen = *absurdum, ungerieimt.* — Lehetetlen = *impossibile, unmöglich.* Két különböző fogalom! Negatív szám páros gyöke, lehetetlen, de nem képtelen. A *chimaera* realiter lehetetlen, de képzelhető.

(144. l.) „e magányból messze távozonak
Alig birnak mozdulni lábaim.“

*A ki „távozik,“ halad. A ki halad, mozog a lába; tehát már meg „mozdult.“ — Nonsens.

(145. l.) „magad erényeiddel“ olv. magad erényeivel.

(147. l.) „ . . . egy víz széleig olv. . . . csak egy víz széleig.
„Kell csak kísérni el“ olv. Kell elkísérni.

A (153. l.) következő jeles passus rendezését olvasómra bízom;
„ . . . hisz' ő találna folyton
Beszélni tárgyat így.“

(167. l.) „Nem lesz számomra menedék, *miként*
Azon a földi élvekről lemondó
Szentnek kit stb.

**Számomra* h. olv. ‚nekem‘; — „*miként*“ h. olv. ‚mint nincs‘;
— „*Azon*“ h. olv. ‚annak.‘

(169. l.) „Hogy mersz te rám fogott bűnök *miatt*
Kérdőre vonni?“

*Két ragot v. két utóljárót is tehetni a ‚bűn‘ (nem „bűnök“) után s mindenik jobb lesz a feltétlenül rossz „miatt“ helyett.

(202 l.) „*gyöngy-futó* lugas.“ — Ha meghagyta volna f. mint a többiek a ‚*Mádhavi*‘ nevet, éppen annyit értett volna beíöle, mint a sületlen, „gyöngy-futó“-ból. *Mádhavi* egy csimbajkozó növény (*liane*) neve, melynek illatos fehér virága van = *Gaertnera racemosa*.

(203 l.) „*Elbúvok*“ v. elbúvóm.

(209 l.) „Hadd látlak újra meg“. — Gyönyörű kifejezése egy bánkódó szerelmes vágyának!

„ . . . Im itt a rajz,“ olvasd: Itt az asszonyunk arcz-
képe.

A szép festett királyné.“

(226 l.) „'Sz. itt semmi sincsen.“ — A mit a „*hiszen*“-ból elcsent. a „sincs“-hez toldta f. Az ilyent fűzfapoetica licentiának tartom.

(238 l.) „*élő hangyabolyba*.“ — Ha a hangyaserget érti f. a „hangyaboly“ alatt, felesleges az „élő“ ha pedig, mint némelyek, a felturt vagy épített halmot úgy képtelen!

- (243 l.) „Adok én más *játszót*“ olv. Más játékot adok neked cserében. helyette.
- (248 l.) „Ki mondaná ki oly férjnek nevét is, ki“ stb. olv. *ki is* mondaná ki oly férj nevét.

*A ered. egyszerűbben fejezi ki: Ugyan ki emlegetné egy törvényes ember feleségét elűző nevét?’

- (262 l.) „Durvasza átka *folytán*“ olv. . . . következtében v. miatt
Azt hiszem, hogy előre kimondott általános ítéletemet elég bővön s elég nyomosan indokoltam.

Brassai.
